

**ETNIČKA PODLOGA BOSANSKE BANOVINE
U DOBA BANA MATEJA NINOSLAVA**

**ETHNIC BACKGROUND OF BOSNIAN BANOVINA
IN THE TIME OF BAN MATEJ NINOSLAV**

Sažetak

U radu je predstavljen kratak historijat problema narodnosti u bosanskoj banovini u doba bana Mateja Ninoslava. Fokusirani su „sporni” termini Srbljin i Vlah koje je historiografija tumačila na različite načine. Na bazi dostupnih objavljenih izvora i literature rekonstruisan je historijski kontekst predmetne problematike i – pored dosadašnjih, u nemalom broju slučajeva uvriježenih stavova – izneseno je mišljenje o mogućem pristupu analizi postavljenog problema. S tim u vezi naglašena je važnost percepcije pisara koji je pisao istaknute termine u poveljama, mjesto nastanka istih i općenito saznanja o unutrašnjosti Balkana, koji su mogli utjecati na formiranje termina Srbljin i Vlah u kontekstu podanika bosanskog bana.

Ključne riječi: *Srbljin, Vlah, Dubrovnik, Bosna, narodnost, etnička podloga, zaleđe, percepcija, XIII st.*

Summary

This paper presents a short history of the problem of ethnicity in the Bosnian banovina during the time of Ban Matej Ninoslav. The "controversial" terms of Srbljin and Vlah were interpreted in historiography by various means. Based on available published sources and literature, the historical context of the subject matter has been reconstructed, and in addition to the present, in a small number of cases, established attitudes have been expressed about the possible approach to the analysis of the problem. In this regard, the importance of the perception of the writer, who wrote high-ranking terms in the charter, the location of the same ones and the general knowledge of the interior of the Balkans, that emphasized the formation of the term Srbljin and Vlah in the context of the Bosnian bane subject, was emphasized.

Keywords: *Srbljin, Vlah, Dubrovnik, Bosnia, ethnicity, ethnic background, hinterland, perception, XIII century.*

Stavovi historiografije i definisanje problema

Postaviti pitanje koja etnička skupina čini stanovništvo u državi bosanskog bana u prvi mah djeluje neobično. Na osnovu društvenog razvoja ali i drugih okolnosti ime države bi trebalo u većini slučajeva određivati i etnos koji je njezinim sastavnim dijelom. Iako je riječ o srednjem vijeku, kada ne možemo govoriti o naciji koju čini jedna etnička skupina na način kako su ova pitanja postavljena u XIX stoljeću, etnički okviri srednjovjekovne bosanske države ne bi trebali predstavljati nejasnu činjenicu.¹ Međutim, oskudnost izvornog materijala i šarolika interpretacija nekih segmenata poznate nam građe učinili su diskutabilnim pitanje narodnosti stanovništva u državi bosanskog bana Mateja Ninoslava.

U tri od ukupno četiri isprave izdate Dubrovniku od spomenutog vladara navedena je klauzula o postupku u slučaju spora na relaciji „Srbliji – Vlasi“. Određena je nadležnost na način da, ukoliko Srblijin tuži Vlaha, pravdu traži pred dubrovačkim knezom, a ukoliko Vlah tuži Srblijina, slučaj ide pred bana.² Upravo su ti termini dali povoda ali i prostora historičarima i onima koji to nisu da iznose hipoteze o tome ko su bili podanici bosanskog bana Mateja Ninoslava, a ko su Dubrovčani iz njegovih isprava.

O narodnosti u državi bosanskog bana Mateja Ninoslava među prvima su pisali Konstantin Jireček i Franjo Rački.³ Uzimajući u obzir vrijeme njihova naučnog djelovanja kao i saznanja kojima su raspolagali, možemo konstatovati da su pitanju spornih termina „Srbliji i Vlasi“ pristupali površno i krajnje isključivo. Jasno je, uzimajući u obzir rezultate do kojih se do danas došlo, da rješavanju ovog problema treba prići sistematski te ispitati karakter većine bosansko-humskih isprava izdatih Dubrovniku. U ovom slučaju ne treba zaobići ni komparaciju sa diplomatskim materijalom nastalim prije i poslije vremena bosanskog bana Mateja Ninoslava. Jedino na taj način možemo zadovoljiti neke naučne principe i biti sigurni da smo od nekoliko mogućnosti odabrali ispravnu.

¹ Hobsbawm, E. J., 1992.; Anderson, B., 2001. (31–42); Korunić, P., 2004. (2–19).

² „ase eše ako vqroye srblijnj vlaha da se pri prqđj knezemj: ako vqruie vlahj srbvlina: da se pri prqđj banomj a inomu vlahu da ne bude izma.“ (1232-1235, 22.mart 1240. godine, mart 1249.godine), Стојановић Љ. (I dio), 2006, 6, 8, 10.

³ Za Konstantina Jirečeka Srbliji su podanici bosanskog bana Mateja Ninoslava, a Vlasi su isto što i Dubrovčani. Jireček, K., 1879, 112. On termine Srbliji i Vlasi iz isprava bana Mateja Ninoslava poredi sa klauzulom o sudskom postupku između Srblija i Vlaha iz isprave srpskog velikog župana Stefana. „I da ne emle srbvblimb vlaha bezb suda“, (oko 1215), Стојановић Љ. (I dio), 2006, 3. I Franjo Rački je gotovo identično kao K. Jireček iz isprava bana Mateja Ninoslava srblijnj čitao kao podanike bosanskog bana, a vlaha kao Dubrovčane, Rački, F., 1881, 141.

Mišljenje K. Jirečka i F. Račkog prihvatili su brojni historičari, prije svih početkom XX st. Vaso Glušac, koji je zagovarao stav o srpskom etnosu kao podanicima bosanskog bana.⁴ Vladimir Ćorović ističe kako nema dvojbe u tome da je ban Matej Ninoslav u ispravama izdatim Dubrovniku pod Srblijima podrazumijevao svoje podanike, a pod Vlasima Dubrovčane.⁵ U sintezi o srednjovjekovnoj bosanskoj državi istaknuti predstavnik srpske historiografske škole Sima Ćirković ne upušta se u detaljniju analizu narodnosti iz isprava bosanskog bana Mateja Ninoslava.⁶ On smatra kako su podanici bosanskog bana Srbliji, a Dubrovčani Vlasi iz isprava bana Mateja Ninoslava, apostrofirajući da se od početka XIV stoljeća razvojem bosanske države stvarao osjećaj jedinstva među bosanskim stanovništvom, što se kroz termin Bošnjani u ispravama odrazilo i u praksi. Time je osjećaj pripadnosti bosanskoj državi postajao jači. Drugim riječima, S. Ćirković smatra da se vremenom osjećaj narodnosne pripadnosti u srednjovjekovnoj bosanskoj državi promijenio paralelno sa političkim, privrednim ali i kulturnim jačanjem Bosne polovinom XIV stoljeća. Jedan od hrvatskih historičara koji smatra da je teza o srpskom etnosu u Bosni polovinom XIII stoljeća održiva je Vinko Foretić.⁷ U novije vrijeme jedino se Jelena Mrgić doticala ovog problema, koji samo potvrđuje dosad prezentirana mišljenja o narodnosti u državi bosanskog bana Mateja Ninoslava.⁸

Mišljenje da „Srbliji“ nisu podanici bosanskog bana, a da Dubrovčani nisu isto što i „Vlasi“ iz isprava Mateja Ninoslava, zastupao je polovinom prošlog stoljeća Marko Perojević.⁹ Prema njemu su Vlasi stočari i prenosnici trgovačke robe iz Dubrovnika. Srbliji su stanovnici iz Raške koji su često prolazili preko bosanskog teritorija na putu za Dubrovnik. U takvoj konstelaciji Srbliji i Vlasi su dolazili u međusobne sukobe, što je stvaralo probleme i bosanskom banu i Dubrovčanima. Marko Perojević smatra da je ban Matej Ninoslav, u cilju rješavanja sporova između Srblija i Vlaha, u isprave koje je izdao Dubrovniku naveo i klauzulu za rješenje tog problema. Još jedan stav različit od prethodnih iznio je Tomislav Raukar u svojoj sintezi o hrvatskom srednjovjekovlju.¹⁰ Iako srednjovjekovna Bosna nije njegovo primarno polje istraživanja, mogućnost koju je postavio svakako treba razmotriti. Ovaj autor smatra da sporna narodnosna suprotnost Srblijin – Vlah nije potekla iz

⁴ Глушац, В., 1912, 36–38.

⁵ Ћоровић, В., 1940, 204, 205.

⁶ Ћирковић, С., 1964, 350, напомена 2.

⁷ Foretić, V., 1980, 82.

⁸ Мргић-Радојчић, Ј., 2002, 85.

⁹ Perojević, M., 1998, 222, напомена 17. *Isti, Vlasi i Srbliji Mateja Ninoslava*, 1939, 4.

¹⁰ Raukar, T., 1997, 283–284.

srednjovjekovne Bosne već iz srednjovjekovne Srbije.¹¹ Istaknute termine prvi je upotrijebio raški veliki župan Stefan u ispravi upućenoj Dubrovniku oko 1215. godine.¹² Primijećeno je da je ovu ispravu, kao i dvije od tri Ninoslavove isprave koje spominju Srblje i Vlahe, pisao isti pisar, Paskal.¹³ To je za T. Raukara dovoljan dokaz da je narodnosna suprotnost Srblji – Vlasi u bosanske isprave dospjela iz Raške i to posredstvom dubrovačke kancelarije. Riječ je o percepciji pisara koji je radio u Dubrovniku. Etnodruštveno ustrojstvo države bana Mateja Ninoslava je bilo u razvoju, a Srbija odnosno Raška je bila već iskristalisana tvorevina u dubrovačkom zaleđu, kome je bila susjed duže vremena. Zato, prema mišljenju T. Raukara, ove nazive ne možemo smatrati egzaktnim svjedočanstvom o srpskoj narodnosnoj pripadnosti stanovništva u Bosni polovinom XIII stoljeća. Dokaz da je etnodruštveni razvitak u Bosni dobio prave forme pokazuju isprave iz XIV stoljeća, gdje je narodnosno nazivlje dobilo bosansko obilježje.¹⁴

U ovom kontekstu ne treba zaobići činjenicu da je pitanje narodnosti srednjovjekovne Bosne polovinom XIII stoljeća pokretano u nekim prijelomnim političkim trenucima među južnoslavenskim narodima tokom prve polovine XX stoljeća. Vaso Glušac piše o narodnosti podanika Mateja Ninoslava 1912. godine. To je vrijeme kada je srpska nacionalna politika nastojala dokazati srpski karakter Bosne. U Jugoslovenskom listu, neposredno pred Drugi svjetski rat, Vladislav Skarić, Svetislav Davidović i Jovan Jevtić, uporno su dokazivali Gluščevu tezu.¹⁵ Za pretpostaviti je da su ti autori namjeravali iskoristiti trenutne političke okolnosti i opravdati postupke srpske nacionalne politike.

Nažalost, u posljednje vrijeme ne postoje radovi koji tretiraju pitanje koje smo istakli. To nam u ovom momentu otežava pristup predstavljenoj temi, ali nas ne obeshrabruje da pristupimo ovom problemu.

Srblji i Vlasi?

Kao što je do sada primjetno prilikom definisanja etničkog sastava bosanske države, u doba bosanskog bana Mateja Ninoslava fokus rasprave se svodio na termine *Srblji* i *Vlasi*. Za što kvalitetniju

¹¹ Isto.

¹² Стојановић, Љ., (I dio), 2006, 3.

¹³ Čremošnik, G., 1938. (129–133).

¹⁴ Raukar, T., 1997, 284–285.

¹⁵ Skarić, V., 1939, 4; Davidović, S., 1939, 4; Jevtić, J., 1940, 7.

rekonstrukciju i približavanje eventualnom rješenju potrebno je razmotriti njihovo prvo javljanje u ovom obliku u izvorima. Osim toga, nužno je osvrnuti se na moguće kontekste u koje su mogli biti smješteni i što bi na kraju predstavljali istaknuti termini.

Jedan uz drugi termini *Srbljin* i *Vlah* prvi put se javljaju ne u ispravi bosanskog vladara već srpskog velikog župana Stefana oko 1215. godine. Isprava je upućena Dubrovniku u cilju potvrđivanja međusobnog prijateljstva i slobode trgovine.¹⁶ Fokusrani termini su navedeni u kontekstu rješavanja njihovog međusobnog spora sudskim putem. Prvi poznati ugovor između Dubrovnika i Bosne je isprava koju je gradu Sv. Vlaha uputio bosanski ban Kulin 1189. godine.¹⁷ U predmetnoj ispravi jasno se raspoznaju dvije strane, dubrovačka i bosanska, dok se *Srblji* i *Vlasi* ne spominju. Kao bosanski ban, ove termine upotrebljava Matej Ninoslav u ispravi izdatoj Dubrovniku.¹⁸ Ovom ispravom ban Matej Ninoslav je potvrdio Dubrovčanima povlastice kakve su dobili od bana Kulina s dodatkom o postupku za rješavanje sporova između *Srblja* i *Vlaha*. Radi dokazivanja konteksta upotrebe naglašenih pojmova i sagledavanja etničke podloge bosanske države polovinom XIII stoljeća veoma je bitno istaći da se termini *Srblji* i *Vlasi*, osim u tri isprave Mateja Ninoslava, ne nalaze u dokumentima izdatih Dubrovniku kod drugih bosanskih vladara.¹⁹ Nakon više od pola stoljeća nepoznanica u odnosima Bosne i Dubrovnika, poslije vladavine bana Mateja Ninoslava, bosanski ban Stjepan II Kotromanić 1332. godine izdaje Dubrovčanima ispravu koja je trebala regulisati uređenje njihovih međusobnih sudskih sporova.²⁰ Međutim, sada se jasno navodi riječ *Bošnjanim* za podanika bosanskog

¹⁶ „I da ne emle srbvlinb vlaha bezb suda“ (oko 1215. godine), Стојановић, Љ. (I dio), 2006, 3.

¹⁷ (29. august 1189. godine), isti, 2006, 2.

¹⁸ (Ljubomir Stojanović predmetnu ispravu datira u period između 1214–1217 godine. Na osnovu diplomatske analize Milko Kos je mišljenja da je isprava nastala u periodu između 1232–1235 godine. Sa sigurnošću se može tvrditi jedino da je nastala do 1235. godine, jer se u ispravi spominje knez Žan Dandolo koji je funkciju kneza obnašao do aprila 1235. godine. Datiranje je dodatno usloženo jer se ne zna sa sigurnošću kada je Matej Ninoslav stupio na vlast). „a se eše ako vqroye srbvlinb vlaha da se pri prqdb knezemj: ako vqruie vlahj srbvljna: da se pri prqdb banomj a inomu vlahu da ne bede izma“, isti, 2006, 6.

¹⁹ „a se eše ako vqroye srbvlinb vlaha da se pri prqdb knezemb: ako vqruie vlahb srbvlina: da se pri prqdb banomb a inomu vlahu da ne bede izma“ (1232–1235), isto. „I sq wše ako vqruÅ srbvlmb vlaha da sq pri predb knezemb dubrovčbvkimb I ako veruÅ vlahb srbvlina da se pri predb banomb и inomu vlahu и inomu srbvlmbu da ne isbma“ (22. mart 1240), isti, 2006, 8. „I sq wše ako vqruÅ srbvlmb vlaha da sq pri predb knezemb dubrovčbvkimb I ako veruÅ vlahb srbvlina da se pri predb banomb и inomu vlahu и inomu srbvlmbu da ne isbma“ (mart 1249), isti, 2006, 10.

²⁰ (15. august 1332), Стојановић, Љ. (I dio), 2006, 43.

bana. Analizirajući istaknute termine iz isprava bana Mateja Ninoslava, za rješene pitanja narodnosti njegovih podanika trebalo bi se osvrnuti posebno na termin *Vlasi*, a posebno na termin *Srblji*.

Neosporno je da se riječ *Vlasi* upotrebljavala za romansko stanovništvo, jer su germanski narodi tako nazivali sve potomke starih Rimljana.²¹ Pored toga što su Dubrovčani kao romanski element mogli biti svrstani u tu kategoriju, slavenski utjecaj na dubrovačkom teritoriju je bio toliko prisutan da je termin *Vlasi* teško mogao biti upotrijebljen za Dubrovčanina. Do polovine XIII stoljeća formirale su se posebne prilike i posebni nazivi.²² U prvim stoljećima doseljavanja Slavena Vlah je bio čovjek u unutrašnjosti Balkana, govorio je romanskim jezikom i bavio se stočarstvom.²³ *Vlasi* su predstavljali posebnu društvenu kategoriju koja je obitavala u dubrovačkom zaleđu baveći se gotovo isključivo stočarstvom.²⁴ Ne treba zaobići činjenicu da pojam Vlah po jednim označava etničku, a po drugima socijalnu kategoriju.²⁵ Ipak, zbog svoje široke rasprostranjenosti ali ne i kompaktnosti na Balkanskom poluostrvu, *Vlasi* nisu uspjeli stvoriti svoje državno jedinstvo.²⁶ Uprkos tome, predstavljali su nezaobilaznu i prepoznatljivu paradigmu svih naroda u dubrovačkom zaleđu.

Srbi su kao etnički element srednjovjekovne Srbije odnosno Raške još krajem XII stoljeća zavladali Zahumljem i Travunijom i kontrolisali cijelo zaleđe oko Dubrovnika. Poznato je i da je Humska zemlja bila pod njihovom vlašću sve do 1326. godine. Da je termin *Srblji* osim za etničku kategoriju mogao biti u upotrebi i za zemljoradnika, dodatno usložnjava priču ali nudi i novu mogućnost koja može olakšati put do odgovora.²⁷ Često se u manastirskim poveljama ili u Dušanovom zakoniku zemljoradnici nazivaju „Srbima“, a stočari „Vlasima“.²⁸ To nam govori da je termin *Srblji*, posmatran iz dubrovačke percepcije, mogao biti protumačen i kao zemljoradnik.

Postavlja se pitanje u kojem su kontekstu *Srblji* i *Vlasi* zauzeli svoje mjesto u tri isprave bosanskog bana Mateja Ninoslava. Na osnovu diplomatske analize i pregleda vanjskih karakteristika utvrđeno je da su

²¹ Mandić, D., 1982, 152.

²² Isti, 1982, 152–153. Lučić, J., 1969, 30.

²³ Čubrilović, V., 1983, 153–154.

²⁴ Kovačević-Kojić, D., 1987, 141.

²⁵ Vasić, M., 1983, 160.

²⁶ Mirdita, Z., 2004, 12.

²⁷ Kovačević-Kojić, D., 1987, 141.

²⁸ Isto.

isprave bana Mateja Ninoslava iz 1240. i 1249. godine produkt dubrovačke kancelarije.²⁹ Istina, teško je reći da li je u Dubrovniku u to doba postojao poseban slavenski pisar za ćirilske isprave neovisno od latiničkog pisara.³⁰ Detaljnijom paleografskom analizom Josip Vrana je utvrdio da je dvije isprave bana Mateja Ninoslava, nastale u dubrovačkoj kancelariji, pisao latinski notar Paskal.³¹ Ovaj pisar je radio veliki broj prepisa ćirilskih isprava, što uz njegovo porijeklo kao neslavena govori o Paskalovoj nedovoljnoj obaviještenosti o unutrašnjosti Balkana. Te okolnosti su mogle biti uzrokom da se sporni termin *Srblji* smatra etničkim sastavom podanika bosanskog bana Mateja Ninoslava, a termin *Vlasi* za stanovnike Dubrovnika.

Percepcija Dubrovnika o svome zaleđu polovinom XIII stoljeća bila je drugačija od stvarnog stanja kada je narodnost u pitanju. Razlikovali su dvije kategorije stanovništva, jedne nazivajući Vlasima, a druge Slavenima ili u slučaju isprava bana Mateja Ninoslava *Srbljima*. Riječ Sclavus i Sclavonia u Dubrovniku se dugo upotrebljavala kada se govorilo o zaleđu. Ipak *Sclavonia* se najčešće upotrebljavala za označavanje Srbije, a za Dubrovčane *Sclavus* je najčešće predstavljao stanovnika Raške odnosno Srbije.³² U tom kontekstu, ako sagledamo mogućnost da su Dubrovčani mogli imati mišljenje o etničkom jedinstvu svog zaleđa, onda termine Srblji i Vlasi također možemo posmatrati kao dijelom ili trenutkom dubrovačke percepcije stanovništva u zaleđu. Ta mogućnost još više dobija na značaju ako se uzme da je Dubrovnik do početka XIV stoljeća najčešće kontakte u zaleđu imao sa Srbijom. Najbliži teritorij u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva s kojim je saobraćao Dubrovnik bio je pod kontrolom Srbije te je taj dio dubrovačkog zaleđa mogao vršiti najjači utjecaj na formiranje jezika i govora u Dubrovniku.³³

Da je pitanje jednoobrazne percepcije dubrovačkog zaleđa bilo prisutno, potvrđuje jedna bula pape Urbana III kojom naglašava prava dubrovačke crkve. Dvadesetosmog marta 1187. godine pobrojane su teritorije koje u crkvenom smislu pripadaju pod nadležnost dubrovačkog nadbiskupa. Među tim zemljama istaknuto je *...regnum Seruilie, quod est Bosna...*³⁴ Očigledno je da je teritorij zemlje Bosne poistovjećivan s Srbijom, najvjerovatnije zbog neupućenosti i bosanske teritorijalne skućenosti u odnosu na Srbiju. Takav način razumijevanja unutrašnjosti Balkanskog poluostrva u velikoj

²⁹ Кос, М., 1927, 47. Čremošnik, G., 1948, 117.

³⁰ Vrana, J., 1957, 315.

³¹ Pisar Paskal je u dubrovačku notarsku službu stupio 1228. godine, a svoj prvi ćirilski dokument je pisao oko 1240. godine. Vrana, J., 1957, 316.

³² Михайло, Динић, 2003, 163.

³³ Vrana, J., 1955, 51.

³⁴ 28. mart 1187... „regnum Seruilie, quod est Bosna”, Smičiklas, T. (II dio), 1904, 207.

mjeri je doveo do nastanka spornih termina iz isprava bosanskog bana Mateja Ninoslava.

Dodatnu usloženost pitanju etničke podloge bosanske države polovinom XIII stoljeća daje činjenica što se za prvu ispravu bana Mateja Ninoslava, koja spominje Srblje i Vlahe, smatra da je riječ o produktu bosanske kancelarije.³⁵ Postavlja se pitanje zbog čega bi dijak Desoe, koji za Mateja Ninoslava kaže da je ban bosanski, pod Srblijima podrazumijevao njegove podanike, a pod Vlasima Dubrovčane? S tim u vezi važno je napomenuti da poznati slavenski pisari bosanskih ćirilskih isprava, počevši od Kulinovog dijaka Radoja, nisu bili Bošnjani, već su potjecali iz travunjsko-zetskog područja.³⁶ Ako uzmemo da je srpski etnos obitavao na tom prostoru, onda je i jasno od kuda su termini Srbliji i Vlasi ušli u isprave bosanskog vladara. Dakle, ti pisari kao pripadnici srpskog etnosa i u isprave bosanskih vladara su unosili vlastita shvatanja o etničkom sastavu zaleđa pa time i Bosne.

Kada je riječ o prvoj poznatoj ispravi bosanskog bana Mateja Ninoslava, a koja spominje Srblje i Vlahe, u historiografiji postoje različita mišljenja o tome kako je nastala. Dominik Mandić smatra da je predmetna isprava kojom raspoložemo samo kratka kopija originala koji nam nije sačuvan, a nastala je zbog toga što su Dubrovčani željeli sa bosanskim banom riješiti nesuglasice *Srblija* i *Vlaha*.³⁷ Napisana je na malom formatu i u neuglednoj formi zbog toga što je bila dodatak glavnoj ispravi, koja je već bila poslana u Dubrovnik. Prema D. Mandiću, cilj ove isprave je bilo rješavanje problema između Srblija i Vlaha, za što je bilo stalo i Dubrovniku i Bosni. Međutim, da je to bio glavni cilj nastanka cijele isprave, teško da bi se tako važne odredbe ispisivale na samom kraju teksta i to počevši sa a se eše, što se prevodi kao *i još*.³⁸ Interesantno je istaći da se pisar Desoe prvo potpisao, što je običaj na kraju većine ćirilskih isprava, pa tek onda, kao dodatak dopisana je odredba o *Srblijima* i *Vlasima*.³⁹ Ako uzmemo da su Vlasi stočari, koji su zbog svoje pokretljivosti vjerovatno mogli obavljati i prenos trgovačke robe iz Dubrovnika u zaleđe i ako pretpostavimo da su Srbliji, bilo kao zemljoradnici ili kao etnički element, na prostoru između Bosne i Dubrovnika dolazili u sukobe sa Vlasima, dovodi nas do uvrštavanja odluka o njima u isprave. Takva dešavanja su definitivno ometala trgovačke kontakte Dubrovnika sa zaleđem pa su isti nastojali da

³⁵ (1232–1235), Стојановић, Љ., *Повеље и писма* (I dio), 2006, 6. Čremošnik, G., 1948, 117.

³⁶ Vrana, J., 1955, 54.

³⁷ Mandić, D., 1982, 154.

³⁸ Gregor Čremošnik smatra da dimenzije ove isprave nikako ne odgovaraju nazivu povelja, pod čim se podrazumijeva nešto svečano i impozantno. Čremošnik, G., 1948, 114.

³⁹ „a se pisaħb импемб: desoe gramatigm bana ninoslava veliega bosnbskoga“ (1232–1235), Стојановић, Љ. (I dio), 2006, 6.

sa bosanskim banom ublaže te neugodnosti. A da to nije bio slučaj samo sa Bosnom, pokazuje i naprijed navedeni podatak o prvom javljanju ovih termina u ispravi velikog župana Stefana.⁴⁰ U oba slučaja navodi se postupak putem sudskog rješavanja spora između *Srblja* i *Vlaha*. Ovo je jedna od mogućnosti koja govori kako su predmetni termini dospjeli u isprave bosanskog bana Mateja Ninoslava te je zbog nedostatka izvorne građe, koja bi nam pomogla da riješimo ovo pitanje, trebamo uzeti u obzir.

Ko su *Srblji*, a ko *Vlasi* iz isprava bosanskog bana Mateja Ninoslava, najbolje dokazuje njegova isprava iz 1240. godine. Riječ je možda o najreprezentativnijem dokumentu bana Mateja Ninoslava što zbog obima što informacija koje nam pruža. Kao što je ranije istaknuto, ova isprava je nastala u gradu Sv. Vlaha, a sam Matej Ninoslav u njezinom tekstu kaže da je prilikom njezinog ispisivanja došao u Dubrovnik svojim starim prijateljima.⁴¹ Potvrđuje im sve stare privilegije i obećanja. U središnjem dijelu teksta isprave kaže: I ako nekto wd moih kmeti ili wd moih l~die čine vi krivinu da se pri predj mnomj i â da imj sudu pravi sudj. I âko vi â pravniΩ ne činu to to â krivj.⁴² U ovoj rečenici se jasno vidi da Matej Ninoslav poručuje Dubrovčanima da, ukoliko im njegovi ljudi učine nepravdu, da im se sudi pred njim te ističe, ako im pravdu ne učini, za to je on kriv. U drugom dijelu iste isprave spominje se nadležnost nad *Srbljima* i *Vlasima* i zabranjuje vansudski postupak nad obje strane.⁴³ Ovaj dio teksta iz isprave ne bi imao smisla da su *Srblji* podanici bosanskog bana, a da su Dubrovčani isto što i *Vlasi*. Bosanski ban je već ranije u tekstu istakao postupak ukoliko njegovi ljudi nanesu nepravdu Dubrovčanima. Pored toga, ako su Dubrovčani isto što i *Vlasi*, zbog čega bi onda bosanski ban, u istoj ispravi, na početku za stanovnika grada Dubrovnika koristio naziv *Dubrovčanin*, a u drugom dijelu istog teksta riječ *Vlasi*. Dodatak sa *Srbljima* i *Vlasima* u ispravama počinje sa I sΩ wše, što se može prevesti *i ovo još*.⁴⁴ Ako sagledamo sve navedeno, jasno je da se iz isprava bana Mateja Ninoslava raspoznaju dvije strane koje daju određena obećanja jedna drugoj, to su bosanska i dubrovačka. *Srblji* i *Vlasi* se javljaju kao treći element o kome raspravljaju Dubrovčani i Bosanci.

⁴⁰ „I da ne emle srblin vlaha bez suda“ (oko 1215), isti, 3.

⁴¹ „придохб си у дубровникѣ кѣ старимѣ ми приѣтеломѣ властеломѣ и вѣрѣкимѣ градѣскѣ“ (22. mart 1240), isto, 7.

⁴² (22. mart 1240), isti, 8.

⁴³ „I sΩ wše ako vΩruĀ serblinj vlaha da sΩ pri predj knezemj dubrovčbčkimj I ako vΩruĀ vlahj serblina da se pri predj banomj i inomu vlahu i inomu serblinu da ne isjma a da sΩ nekoā krivina mepu ni čini“, isti, 8.

⁴⁴ Isto.

Da je Dubrovčanin različit od Vlaha, pokazuje isprava cara Dušana iz 1345. godine. On njome ukida carinu u Trebinju koju je bio zaveo njegov službenik Dabiživ. Izričito se kaže: da ne uzima Dabiživj Dubrovčanomj ni crine da nikoega dohodka ni trbgovcu dubrovbčkomu ni vlahu ni srblinu da nikwmu ni kto gred u Dubrovnik i-zb Dubrovnika.⁴⁵ U ispravi se jasno razlikuju Dubrovčani, Srbliji i Vlasi kao tri različite kategorije.

Vlasi su kao stočari ali i prenosnici trgovačke robe za Dubrovnik imali veoma važnu ulogu. Svojim zanimanjem i okolnostima ušli su u isprave bosanskog bana Mateja Ninoslava ali, kao što smo vidjeli, i srpskih vladara. Za Dubrovčane je tokom višestoljetnih odnosa sa srednjovjekovnom Bosnom i čitavim zaleđem najvažnije bilo održavanje političke slobode i stvaranje privrednih mogućnosti.⁴⁶ U tom kontekstu trebamo posmatrati i pojmove koji su predmetom našeg razmatranja.

Suština ovog pitanja se može svesti na dubrovačku percepciju stanovništva u zaleđu. Srbi su kao dominirajući element u bližem ali i širem zaleđu Dubrovnika polovinom XIII stoljeća doprinijeli takvom shvatanju. U toku srednjeg vijeka za Srbiju su korištena tri naziva: Sklavonija, Srbija i Raška. Ovi termini nisu u isto vrijeme bili u upotrebi kod susjednih naroda, tako da se nekada mogla desiti pometnja u njihovoj primjeni, posebno što se obim države nije uvijek poklapao sa upotrebom srpskog imena.⁴⁷ Ne smijemo zanemariti ni moguću ulogu tradicije koju su Dubrovčani gajili o unutrašnjosti Balkana. O usmenoj političkoj tradiciji u Dubrovniku može se govoriti za period do kraja XIII stoljeća.⁴⁸ To se podudara sa vremenom kada su sporni termini ušli u isprave bosanskog bana. S tim u vezi ne smijemo zaobići mogućnost utjecaja tradicije na shvatanje pisara o etničkom sastavu zaleđa. Poznato je da se u Dubrovniku diak srpjski prevodilo sa *cancellarius sclavicus*.⁴⁹ S obzirom na to da je i jezik kojim su se služili Slaveni u zaleđu Dubrovnika za Dubrovčane bio jedinstven, kao i pismo iz isprava koje su vladari iz unutrašnjosti izdavali gradu Sv. Vlaha, nesumnjivo je da je to našlo svog odraza i u percepciji o etničkom sastavu zaleđa.

Od početka vladavine bosanskog bana Stjepana II Kotromanića za stanovnike u Bosni koristi se termin *Bošnjani*. Prvih godina svoje vlasti isti ban je, zauzevši Humsku zemlju, učinio Bosnu i Dubrovnik graničnim

⁴⁵ (26. oktobar 1345), isti, 56.

⁴⁶ Hrabak, B., 1973, 349.

⁴⁷ Динић, М., 2003, 162.

⁴⁸ Hrabak, B., 1973, 340.

⁴⁹ Динић, М., 2003, 163.

zemljama. Nesumnjivo je ta činjenica utjecala na percepciju Dubrovčana o etničkom sastavu svog zaleđa. To je uzrokovalo da se riječ *Srblji* ne nalazi više u ispravama bosanskih vladara, jer teritorijalna povezanost i osjećaj pripadnosti Bosni postao je jasniji. Dubrovačka slika o srednjovjekovnoj Bosni je time počela da se kristališe, što se odrazilo i kroz isprave. Složenost društvenih prilika tokom XIII st. je tolika da se pitanju etničkog sastava bosanske države mora pristupati krajnje oprezno. Ta opreznost podrazumijeva da se za rasprave o srednjovjekovnim okvirima ne može primjenjivati kriterij iz XIX st. o razgraničavanju etničkih grupa.⁵⁰ Razvoj srednjovjekovne bosanske države vremenom je doveo do stvaranja osjećaja pripadnosti njenim okvirima. Zbog toga je naziv *Bošnjani* od XIV st. postao konstanta u ispravama bosanskih vladara.⁵¹

Literatura

1. Anderson, Benedict (2001) „Western nationalism and Eastern nationalism“, *New left review*, 9, London, 31–42.
2. Čremošnik, Gregor (1938) *O dubrovačkom notaru Paskalu*, GZM 50, sv. 2, Sarajevo, 1938, 129–.
3. Čremošnik, Gregor (1948) *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, GZM Ns, sv. III, Sarajevo, 114–129.
4. Čubrilović, Vaso (1983) „Diskusija“, u: Simpozijum „Vlasi u XV i XVI vijeku“, Radovi ANUBiH-a, knjiga LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 22, Sarajevo, 153–154.
5. Ђирковић, Сима (1964) *Историја средњовековне босанске државе*, СКЗ, Београд, 58–69.
6. Ђирковић, Сима (1975–1976) „Проблеми изучавања етничких односа у средњем веку“, u: Прилози, година XI–XII, број 11–12, Институт за историју, Сарајево, 267–270.
7. Ђоровић, Владимир (1940) *Хисторија Босне*, СКА, Београд, 190–206.
8. Davidović, Svetislav (1939) „Srblji i Vlasi u poveljama bosanskog bana Mateja Ninoslava“, *Jugoslavenski list*, godište 22, broj 292, Sarajevo, 4.
9. Динић, Михаило (2003) „О називима средњовековне српске државе“, u: Динић, *Из српске историје средњег века*, Equilibrium, Београд, 161–175.
10. Foretić, Vinko (1980) *Povijest Dubrovnika do 1808*, I, Nakladni zavod МН, Zagreb.
11. Глушац, Васо (1912) *Повеље Матије Нинослава бана босанскога и народност његових поданика*, Бања Лука, 36–38.

⁵⁰ Ђирковић, С., 1975–1976, 269.

⁵¹ Ђирковић, С., 1964, 350, напомена 2. Isti autor smatra da su se etnički odnosi novijeg vremena formirali nakon osmanlijskog osvajanja srednjovjekovne Bosne te da iz tog razloga modul etničkog razvrstavanja iz sadašnjosti ne možemo primijeniti za srednji vijek. Isto.

12. Hobsbawm, Eric J. (1992) *Nations and nationalism since 1780*, Birkbeck college, London.
13. Hrabak, Bogumil (1973) „Tradicija o srednjovjekovnoj Bosni u Dubrovniku XV i XVI veka“, u: Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura“, Izdanja Muzeja grada Zenice III, Zenica, 345–349.
14. Jevtić, Jovan (1940) „Opet, 'Vlasi i Srblji' bana Matije Ninoslava“, Jugoslovenski list, godište 23, broj 5, Sarajevo, 7–8.
15. Jireček, Konstantin (1879) *Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa*, Sitzungsberichte Böhm. Gesellschaft der Wissenschaften in Prag, Verlag der Königl. Böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, Prag, 109–125.
16. Korunić, Petar (2004) „Nacije u srednjem vijeku“, Povijesni prilozi, Zagreb, 2–19.
17. Кос, Милко (1927) *Дубровачко-српски уговори до средине 13-ог века*, Глас СКА, 123, Београд, 1–65.
18. Kovačević, Desanka (1987) „Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države“, u: Prilozi za istoriju BiH I, Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države, ANUBiH, Posebna izdanja, knjiga LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 17, Sarajevo, 89–93.
19. Lučić, Josip (1969) „Etnički odnosi na dubrovačkom teritoriju u XIII stoljeću“, Jugoslovenski istorijski časopis, broj 4, Beograd, 28–31.
20. Mandić, Dominik (1982) *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, svezak 3, drugo izdanje, Ziral, Toronto – Zurich – Roma – Chicago.
21. Mirdita, Zef (2004) *Vlasi u historiografiji*, Hrvatski institut za povijest, 2004.
22. Мргић-Радојчић, Јелена (2002) *Повеља бана Стјепана II Котроманића кнезу Вуку и Павлу Вукославићу*, ССА 1, Бања Лука, Београд, Ваљево, 79–92.
23. Perojević, Marko (1939) „Vlasi i Srblji Mateja Ninoslava“, Jugoslovenski list, godište 22, broj 280, Sarajevo, 4.
24. Perojević, Marko (1998) „Ban Matej Ninoslav“, u: *Povijest Bosne i Hercegovine: Od najstarijih vremena do godine 1463*, HKD Napredak, Sarajevo, 219–231.
25. Rački, Franjo (1881) *Hrvatska prije XII vieka glede na zemljišni obseg i narod*, Rad JAZU, knjiga LVII, Zagreb, 102–149.
26. Raukar, Tomislav (1997) *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Školska knjiga, Zavod za Hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb, 283–285.
27. Skarić, Vladislav (1939) „Vlasi i Srblji bana Mateja Ninoslava (odgovor g. Perojeviću)“, Jugoslovenski list, godište 22, broj 280, Sarajevo, 4.
28. Smičiklas, Tadija (1904) *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II, JAZU, Zagreb.
29. Стојановић, Љубомир (2006) *Старе српске повеље и писма*, I, СКА, Београд – Сремски Карловци.

30. Vasić, Milan (1983) „Diskusija“, u: Simpozijum „Vlasi u XV i XVI vijeku“, Radovi ANUBiH-a, knjiga LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 22, Sarajevo, 160–161.
31. Vrana, Josip (1955) *Da li je sačuvan original isprave Kulina bana*, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 2, Zagreb, 5–57.
32. Vrana, Josip (1957) „Tko je pisao najstarije dubrovačke ćirilske isprave“, Slovo, 5-8, Zagreb, 311–334.